

Інститут гуманітарних та соціальних наук

Освітня програма (спеціалізація):

Управління культурною спадщиною та культурним туризмом

(код 027/0907)

Спеціальність:

Музеезнавство, пам'яткознавство

(код 027)

Галузь знань:

Культура і мистецтво

(код 02)

Перелік дисциплін

для вступу на навчання за освітньою програмою підготовки магістр

- Атрибуція та експертиза історико-культурних пам'яток
- Експозиційна робота музеїв
- Давня та середньовічна історія України
- Історія музеїв світу
- Музейна педагогіка
- Наукова робота у музейній та пам'яткоохоронній діяльності
- Спеціальні історичні дисципліни

Дисципліна: Атрибуція та експертиза історико-культурних пам'яток

Розділ 1. Атрибуція як наукова галузь та комплекс досліджень

- § 1. Атрибуція: сутність, теоретичні аспекти, методика проведення
- § 2. Розвиток та значення атрибуції у мистецтвознавстві
- § 3. Історичні дослідження як складова атрибуції

Розділ 2. Атрибуція творів образотворчого мистецтва. Атрибуція творів декоративно-прикладного мистецтва

- § 1. Дослідження та експертиза творів живопису
- § 2. Основні проблеми експертизи та атрибуції скульптури
- § 3. Експертиза творів графіки
- § 4. Вироби з металу. Килимарство. Кераміка

Розділ 3. Атрибуція вогнепальної та холодної зброї. Атрибуція меблів

- § 1. Музейний предмет – зброя як історичне джерело. Дослідження холодної та вогнепальної зброї
- § 2. Класифікація та термінологія зброї. Порядок заповнення нової науково-інвентарної карточки на музейний предмет – зброю
- § 3. Підробки меблів. Атрибуція та експертиза меблів. Оцінка меблів

Розділ 4. Комплексне дослідження історико-культурної пам'ятки

- § 1. Прочитання напису. Розпізнавання сюжету
- § 2. Датування. Окреслення країни створення, міста, школи, майстерні, автора
- § 3. Розпізнавання технології виконання твору

Розділ 5. Класифікаційні ознаки та технологія виробництва творів живопису та іконопису

- § 1. Живопис як вид образотворчого мистецтва. Основа та ґрунт у живописі
- § 2. Техніки живопису. Засоби виразності у живописі. Жанри живопису
- § 3. Іконопис як вид образотворчого мистецтва. Засоби виразності. Технологія виготовлення та складові ікони. Іконографічні типи зображення

Розділ 6. Класифікаційні ознаки та технологія виробництва творів скульптури та графіки, культової атрибутики, творів з металу, дерева, ювелірних виробів

- § 1. Види скульптури. Скульптурні матеріали. Скульптурні техніки. Різновиди скульптурних виробів
- § 2. Види та жанри графіки. Друкована графіка
- § 3. Культова атрибутика. Твори з металу
- § 4. Художня обробка дерева. Ювелірні вироби

Розділ 7. Класифікаційні ознаки та технологія виробництва шкіри, тканини, порцеляни, скла. Експертиза. Проблеми ідентифікації та атрибуції історико-культурних пам'яток

- § 1. Художня обробка шкіри. Тканина: історія та технологія виробництва
- § 2. Порцеляна: особливості виготовлення та характерні риси. Художні вироби зі скла
- § 3. Суть поняття «експертиза»
- § 4. Проблеми ідентифікації та атрибуції історико-культурної пам'ятки

Література

1. Артюх Т.Н. Діагностика та експертиза коштовностей : підруч. / Т.Н. Артюх. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Альтерпрес, 2003.
2. Оцінка культурних цінностей / В.В. Индутний, Е.В. Чернявська та ін. – К., 2004.
3. Калашникова О.Л. Ідентифікація та вартісна оцінка культурних цінностей : навч. посіб. / О.Л. Калашникова. – К.: Вища освіта, 2007.
4. Калашникова О.Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : підруч. / О.Л. Калашникова. – К. : Знання, 2006.

Дисципліна: Експозиційна робота музеїв

Розділ 1. Експозиційна робота як важливий напрямок діяльності музеїв

- § 1. Музейна експозиція та її концептуальні засади. Музейна експозиція – основа музейної комунікації

§ 2. Загальні поняття про роль тексту в музейній експозиції. Провідні тексти, анотації, етикетки. Стиль. Форма та оформлення

§ 3. Принципи та методи побудови експозицій. Основні методи експонування: систематичний, ансамблевий, ландшафтний, монографічний і тематичний

Розділ 2. Музейний предмет (експонат) у експозиції

§ 1. Основні типи та види музейних предметів (джерел), їх властивості та функції. Типовий музейний предмет. Унікальний музейний предмет

§ 2. Властивості музейного предмету (інформативність, репрезентативність, експресивність)

§ 3. Функції музейного предмету («моделювання дійсності», комунікативна, науково-інформаційна);

§ 4. Критерії відбору музейних предметів для експонування. Семіотика музейного предмету в системі музейної експозиції. Матеріальна основа, денотат, десигнат та інтерпританта. Мова музею

Розділ 3. Підготовка сучасної експозиції. Наукове проектування експозиції

§ 1. Технологічні етапи організації музейної експозиції. Розробка ескізно-художнього плану. Наукова концепція експозиції

§ 2. Тематичний план. Принцип тематичного підбору експозиційних матеріалів. Складання тематико-експозиційного плану

§ 3. Тематична структура експозиції. Ескізний проект експозиції. Створення розширеної тематичної структури і тематико-експозиційного плану. Сценарій експозиції

Розділ 4. Побудова тематичного експозиційного комплексу. Склад експозиційного комплексу

§ 1. Склад експозиційного комплексу. Біогрупи. Панорама. Діорама. Відбір і групування експозиційних матеріалів

§ 2. Експозиційне обладнання. Експонати, створювані музеєм для експозиційного показу. Стенди, турнікети, вітрини, подіуми, макет, модель, муляж

§ 3. Правила розміщення експонатів у експозиційних залах. Експозиційний пояс. Основні прийоми виділення експонатів. Провідні експонати та експонати «другого плану»

Розділ 5. Художнє проектування експозиції

§ 1. Концепції художнього проектування експозиції. Генеральний проект архітектурно-художнього рішення експозиції. Архітектурно-художній проект експозиції

§ 2. Роль художника в експозиційній роботі. Художній образ експозиції. Колірне і світлове вирішення експозиційного ансамблю

§ 3. Розташування експозиційних матеріалів і експозиційного устаткування в просторі експозиційних приміщень

§ 4. Художнє оформлення експозиції: монументально-образотворчі засоби, бутафорія, оригінальні музейні предмети. Естетика музейної експозиції. Роль освітлення та кольору для сприйняття експозиції. Естетичне сприйняття кольору, використання кольору для виділення найбільш значущих експонатів

Розділ 6. Технічне проектування музейних експозицій

§ 1. Підготовка приміщення та експозиційного обладнання. Правила розміщення предметів на площі або у просторі експозиційного поясу. Монтажні листи

§ 2. Монтаж експозиції. Збирання експозиційного обладнання, технічне забезпечення, розміщення експозиційних матеріалів відповідно до проекту музейної експозиції

§ 3. Методи кріплення експонатів і обладнання. Умови монтажу різних видів експозиційних матеріалів

Розділ 7. Комунікативні властивості музейної експозиції

§ 1. Відвідувач в комунікативному полі музейної експозиції. Відвідувач як інтегральна частина експозиції. Класифікація відвідувачів за частотою відвідин музею

§ 2. Класифікація відвідувачів Девіда Діна. Класифікація відвідувачів музею американського теоретика освіти Девід А. Колба

§ 3. Художній образ в контексті музейної експозиційної комунікації. Експозиція як твір мистецтва. Концепція «експонату у фокусі» в музеях художнього профілю

§ 4. Сучасні тренди музейної експозиційної комунікації (техніка віртуальної реальності, стильові кімнати, «ефект присутності»)

Розділ 8. Цифрові технології в експозиційному просторі музею

- § 1. Переваги та ризики використання цифрових технологій в експозиційному просторі музею
- § 2. Основні аспекти використання цифрових технологій в експозиційному просторі музею. Створення об'ємних об'єктів за допомогою тривимірного друку. Сенсорні екрани
- § 3. Технічні особливості та рівні використання цифрового обладнання
- § 4. Концептуальний аспект використання цифрового обладнання. Комунікаційні особливості використання цифрового обладнання. Поняття та суть віртуального музею

Література

1. Балаш А.Н. Вещь в музее: размышление о судьбе предмета музейного значения / А.Н. Балаш // Вопросы музеологии. – 2013. – №1(7). – С. 19-24.
2. Велика Л.П. Музейне експозиційне мистецтво / Л.П. Велика. – Х. : ХДАК, 2000. – 160 с.
3. Майстровская М.Т. Архитектурно-художественные компоненты в музейной экспозиции / М.Т. Майстровская // Музееведение: Искусство музейной экспозиции и техническое оснащение музеев : сб. науч. тр. НИИ культуры. – М., 1985. – Вып. 139. – С. 27-47.
4. Dean D. Museum Exhibition : Theory and Practice / D. Dean. – London; New York : Routledge, 1994. – 177 р.

Дисципліна: Давня та середньовічна історія України

Розділ 1. Давні слов'яни на території України

- § 1. Прабатьківщина слов'ян
- § 2. Велике розселення слов'ян та їх диференціація
- § 3. Східні слов'яни анти та їх держава

Розділ 2. Середньовічна українська держава Київська Русь

- § 1. Виникнення утвердження Київської держави
- § 2. Розквіт Київської Русі. Її державний та соціально-політичний устрій
- § 3. Розпад, занепад та історичне значення Київської Русі-України

Розділ 3. Галицько-Волинська держава - продовжувач традицій Київської Русі-України

- § 1. Утворення Галицько-Волинської держави
- § 2. Князь - король Данило Галицький
- § 3. Занепад та історичне значення Галицько-Волинського королівства

Розділ 4. Українські землі в складі великого литовського князівства та польського королівства

- § 1. Перехід українських земель під владу литовських князів. Литовсько-руська держава (кін. XIV - середина XVI ст.)
- § 2. Люблінська унія 1569. Захоплення українських земель магнатською Польщею та її шовіністична політика

Розділ 5. Українська козащина (кін. XV - серед. XVII ст.)

- § 1. Виникнення українського козацтва
- § 2. Запорізька Січ - найдемократичніше державне утворення середньовіччя
- § 3. Козацько-селянські повстання проти польського гніту
- § 4. Боротьба українського козацтва проти турецько-татарської агресії

Розділ 6. Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (1648-1657)

- § 1. Причини, початок і хід війни у 1648 - 1649 рр. Зборівський мирний договір
- § 2. Розбудова державності гетьманом Б.Хмельницьким. Його внутрішня та зовнішня політика протягом 1649- 1653 рр.
- § 3. Переяславська рада і Березневі статті Б.Хмельницького. Суть українсько-московського договору від 1654 р.
- § 4. Продовження війни у 1654 - літо 1657 рр. Історичне значення Хмельниччини

Розділ 7. Українська козацька держава у другій половині XVII ст.

- § 1. Руїна
- § 2. Лівобережні гетьмани І.Брюховецький, Д.Многогрішний та І.Самойлович. Початки Гетьманщини

Розділ 8. Гетьманщина наприкінці XVII - наприкінці XVIII ст.

- § 1. Гетьман І.Мазепа та його боротьба за незалежність України
- § 2. Конституція П.Орлика і боротьба за її реалізацію
- § 3. Діяльність останніх українських гетьманів. Ліквідація російським самодержавством української державності

Література

1. Бунятян К.П. Давнє населення України. Навч. пос. - К., 1999.
2. Грушевський М. Ілюстрована історія України. - К., 1990.
3. Залізник Л.Л. Первісна історія України. Навч. пос. - К., 1999.
4. Історія України та її державності /за ред. Дециньського Л.Є. Навч. пос. -Львів, 2008.
5. Пелешин М., Підкова І. Давня Історія України. Навч. пос. - Львів, 1995.
6. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. Історія України з прадавніх часів до 2008 року. Неупереджений погляд. - Харків, 2008.
7. Українська козацька держава. Методичні вказівки до вивчення цієї теми / Укладачі: Замлинський Т., Зінкевич Р. -Львів, 2008.
8. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Навч. пос.-К., 1997.

Дисципліна: Історія музеїв світу

Розділ 1. Колекціонування в епоху Античності

- § 1. Стародавня Греція: святилища, храми, пінакотеки
- § 2. Колекції і колекціонери епохи еллінізму
- § 3. Приватні збірки Стародавнього Риму. Громадські збори Стародавнього Риму. Зберігання, експонування і показ громадських збірок Стародавнього Риму

Розділ 2. Колекціонування в епоху Середньовіччя

- § 1. Європейське Середньовіччя. Храми та їхні скарбниці
- § 2. Світські скарбниці і приватне колекціонування
- § 3. Середньовічний Схід

Розділ 3. Виникнення публічних музеїв у епоху Відродження

- § 1. Історичні передумови виникнення музеїв. Кабінети і галереї епохи Відродження
- § 2. Ренесансні експозиції: проблема термінології. Студіоло. Антикварії. Галерея Уффіці. Кунсткамери
- § 3. Природничо-наукові кабінети XVI–XVII ст. Художнє колекціонування в XVII ст.
- § 4. Експозиції палацових галерей. Зародження музеографії

Розділ 4. Розвиток західноєвропейських музеїв у добу Просвітництва

- § 1. Ідеологія просвіти і концепція публічного музею
- § 2. Музеї Англії. Картинні галереї Німеччини та Австрії
- § 3. Музеї Італії. Музеї Франції

Розділ 5. Виникнення музеїв у Центральній та Східній Європі

- § 1. Кабінети і галереї кінця XVII – першій чверті XVIII ст.
- § 2. Петербурзька кунсткамера. Імператорський музей Ермітаж
- § 3. Кабінети учбових і наукових установ

Розділ 6. Розвиток європейських музеїв у XIX – на початку XX ст.

- § 1. Наполеонівські війни і музейне будівництво. Музей Наполеона. Пінакотека Брера. Райхсмузеум. Прадо. Реституція культурних цінностей
- § 2. Старий музей і Новий музей в Берліні. Гліптотека і Стара пінакотека в Мюнхені. Музей і національна самосвідомість. Дрезден, Петербург, Москва
- § 3. Музеї національної історії і культури: проекти і втілення. Музеї національного мистецтва. Роль музею в збереженні традиційної культури
- § 4. Наука і музей. Музейна спеціалізація. Музеї науки і техніки. Наукові принципи комплектування і експонування музейних збірок. Музеї зліпків. Музеї і освіта. Загальнодоступні експозиції, екскурсії, лекції

Розділ 7. Особливості виникнення і розвитку музеїв у країнах Америки, Австралії, Азії і Африки

- § 1. Музеї Америки і Австралії. Музейне будівництво на Американському континенті
- § 2. Музеї США: загальне і особливе

§ 3. Музеї Австралії. Африканські музеї

§ 4. Музеї країн Азії. Музеї Індії. Музеї Туреччини. Музеї Японії. Музеї Китаю

Розділ 8. Розвиток музеїв світу в ХХ ст.

§ 1. Музейне будівництво у радянській Росії. Збереження культурної спадщини. Радянська влада і завдання музеїв. Формування державної музейної мережі

§ 2. Музей у тоталітарному суспільстві. Музеї і пропаганда. «Чистка» і розпродажі музейних збірок. Кадрова політика

§ 3. Нові тенденції в розвитку музейної справи в другій половині ХХ ст. Культурні центри. Дитячі музеї. Екомузей. Інтегрований музей і «нова музеологія»

Література

1. Великие музеи мира : в 30 т. /гл. ред. А. Барагамян. – К. : Комсомольська правда - Україна, 2012.

2. Музеи Ватикана. Рим : Альбом / Сост. и автор текста З. Г. Борисова – М. : Изобр. искусство, 1974 – 244 с.

3. Юренева Ю.Т. Музеи мира: история и коллекции, шедевры и раритеты /Ю.Т. Юренева. – М. : Эксмо, 2011. – 496 с.

4. Początki Muzeum Lubomirskich : dary Józefa Maksymiliana Ossolińskiego i Henryka Lubomirskiego. – Wrocław : Zakład Narodowyim.Ossolinskich, 2008. – 262 s.

Дисципліна:] : Музейна педагогіка

Розділ 1. Наукова робота у музейній та пам'яткоохоронній діяльності

§ 1. Комплектування фондів

§ 2. Особливості науково-фондової документації

§ 3. Організація та збереження музейних фондів

Розділ 2. Освітня діяльність у музейній, пам'яткоохоронній і туристичній галузях

§ 1. Музейна соціологія та аудиторія. Соціологічні дослідження в музеях України та Польщі. Основні методи соціологічного дослідження в музеях. Характеристика музейної аудиторії. Закордонні дослідження музейної аудиторії

§ 2. Музейна комунікація. Зміст і генеза поняття «музейна комунікація». Теорії навчання в музейному просторі Говарда Гарднера та Джорджа Гейна. Теорія стилів навчання Девіда Колба

§ 3. Форми освітньої роботи в музеях. Генеза освіти в музеях як явища. Музейна педагогіка України крізь призму освітніх моделей. Класифікація сучасних форм музейно-педагогічної діяльності. Інформаційно-пізнавальний напрям культурно-освітньої роботи музею. Спілкування, творчість та рекреація в музеї. Типи музейних екскурсій.

Розділ 3. Експозиційна робота музеїв

§ 1. Наукове, технічне та художнє проектування експозиції

§ 2. Комунікативні властивості музейної експозиції

§ 3. Особливості експозицій у профільних групах музеїв

§ 4. Музейний предмет (експонат) у експозиції

Розділ 4. Атрибуція та експертиза історико-культурних пам'яток

§ 1. Форми і методи експертизи

§ 2. Проблеми ідентифікації та атрибуції історико-культурних пам'яток

§ 3. Комплексне дослідження історико-культурної пам'ятки

Розділ 5. Історія музеїв світу

§ 1. Протомузейний етап: Античність та Середньовіччя

§ 2. Колекціонування у XIV–XVII ст.

§ 3. Феномен публічного музею у XVIII ст.

§ 4. Розвиток національних музеїв у XIX–XX ст.

Розділ 6. Спеціальні історичні дисципліни

§ 1. Суть та класифікація спеціальних історичних дисциплін

§ 2. Палеографія та дипломатика

§ 3. Геральдика та сфрагістика

§ 4. Археографія

Розділ 7. Історія державності і культури України

§ 1. Територія склад та ідентичність населення українських земель в історичній ретроспективі

§ 2. Суперечливі питання українського державотворення та форми української державності в ХХ ст.

§ 3. Українські землі як частина європейського полікультурного простору

§ 4. Генеза українського державотворення у середньовіччі і ранньомодерний час

Література

1. Гайда Л.А. Музеезнавство в закладах освіти: Навч.-метод. посіб / Кіровоград. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. В. Сухомлинського Кіровоград, 2006.
2. Гохстрат Е., Гейн А.В. Теорія навчання Девіда Колба в музеї: Мрійник, Мислитель, Прагматик, Діяч /пер. з голландської Наталії Карпенко. – К.: Видавець Чередниченко А.М., 2015. – 96 с. + CD
3. Музей: менеджмент і освітня діяльність / упоряд. Герман Аартс, Зеновій Мазурик ; пер. з нідерланд. Маріон Ковальчук. – Львів : Літопис, 2009. – 223 с. : іл.

Дисципліна: Наукова робота у музейних та пам'яткоохоронній діяльності

Розділ 1. Комплектування фондів

§ 1. Оцінка загального музейного фонду. Визначення критеріїв відбору матеріалів

§ 2. Види комплектації музейних фондів

§ 3. Головні етапи комплектації. Критерії відбору предметів музейного значення

§ 4. Відрядження з комплектування та польова експедиція. Основні юридичні документи експедиції. Фондово-закупівельна комісія

Розділ 2. Структура музейних фондів

§ 1. Поняття фондів музею. Основний музейний фонд. Колекційний та дублетний фонди

§ 2. Основа формування фондів: унікальні і типові предмети

§ 3. Науково-допоміжний фонд. Обмінний фонд. Фонд сировинних матеріалів. Приватний колекційний фонд

Розділ 3. Облік музейних фондів

§ 1. Облікування музейних пам'яток: первинна реєстрація (прийняття на баланс), інвентаризація та каталогізація

§ 2. Акт прийому. Інвентарна картка. «Книга надходжень» та локальна комп'ютерна база інвентаризаційних даних музею

§ 3. Книга тимчасового зберігання (та відповідна комп'ютерна база даних)

§ 4. Інвентаризація (кодифікація). Каталогізація та формування музейних каталогів

Розділ 4. Наукове дослідження музейних предметів

§ 1. Науково уніфікований паспорт. Атрибуція музейного предмету. Класифікація музейних предметів («предмет музейного значення» та «музейний предмет», або «музеалія»);

§ 2. Критичний аналіз та інтерпретація (тлумачення) музейного предмету як джерела знань та емоцій

§ 3. Загальні властивості музейних предметів (інформативність, репрезентативність, експресивність, атрактивність, асоціативність, причетність до певних процесів). Конкретні властивості музейних предметів (матеріал, техніка, вага, колір, форма)

Розділ 5. Збереження та охорона музейних фондів

§ 1. Організація системи зберігання фондів (фізичне збереження всіх музейних предметів і матеріалів, забезпечення можливості використання кожного з них для наукової роботи, запобігання можливим крадіжкам)

§ 2. Температурно-вологісний режим («кліматичне середовище»)

§ 3. Порядок розміщення музейних предметів у фондосховищах і експозиції

§ 4. Зовнішні причини руйнування музейних предметів. Внутрішні причини руйнування музейних предметів. Сучасні технічні засоби із зволоження, очищення та осушення повітря у фондосховищах та інших приміщеннях музею

Література

1. Актуальні проблеми фондової роботи музеїв : Тематичний зб. наук. пр. – К., 1988. – 112 с.
2. Актуальные проблемы фондовой работы музеев : сб. статей / НИИ культуры. – М., 1978. – Т. 63,

Вып. 1. – 203 с.

3. Климишин О.С. Наукова концепція фондової роботи державного природознавчого музею НАН України / О.С. Климишин // Наук. записки Держ. природознавчого музею. – Т. 16. – Львів, 2001. – С. 5-34.

4. Хмелевська А.В. Організація обліку в музейних установах / А.В. Хмелевська, В.Г. Стрижова, І.О. Капучак // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2009. – № 6, Т. 1. – С. 191-196.

Дисципліна: Спеціальні історичні дисципліни

Розділ 1. Суть та класифікація спеціальних історичних дисциплін

§ 1. Предмет, завдання, методи та принципи допоміжних історичних дисциплін

§ 2. Класифікація спеціальних історичних дисциплін

§ 3. Історія виникнення та еволюція спеціальних історичних дисциплін

§ 4. Практичне застосування спеціальних історичних дисциплін

Розділ 2. Палеографія

§ 1. Предмет і завдання палеографії

§ 2. Матеріали та знаряддя письма від найдавніших часів до сьогодення

§ 3. Палеографія кириличного письма та латиниці

§ 4. Основні етапи розвитку письма та його типи

Розділ 3. Дипломатика

§ 1. Предмет і завдання дипломатики

§ 2. Визначення поняття документ, класифікація документу

§ 3. Формуляр документу

Розділ 4. Сфрагістика і геральдика

§ 1. Предмет і завдання сфрагістики та геральдики

§ 2. Історія гербів та печаток на українських землях

§ 3. Будова та класифікація гербів та печаток, особливості їх функціонування

Розділ 5. Археографія

§ 1. Предмет, об'єкт і завдання археографії

§ 2. Археографія як спеціальна історична дисципліна

§ 3. Евристична і камеральна археографія. Основи едиційної археографії

§ 4. Історичний розвиток археографії

Література

1. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика / В.О. Гавриленко. – К. : Наук. думка, 1977. – 168 с.

2. Заяць А.Є. Спеціальні історичні дисципліни. Зошит 1. Археографія : навч. посіб. / А.Є. Заяць. – Львів, 2010. – 120 с.

3. Перехрест О.Г. Історична хронологія / О.Г. Перехрест. – Черкаси : Відлуння, 1999. – 144 с.

4. Шуст Р.М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні : навч. посіб. / Р.М. Шуст. – К. : Знання, 2007. – 371 с.